

Kovács László: GYÖRGYI GÉZA

– EGY KIVÉTELES ELMÉLETI FIZIKUSI ÉLETPÁLYA

Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet Budapest, 2016

„Learattuk itt a termést rég;
Mikor lesz ott aratás elég?
Arató katonák! Mikor lesz elég?”

Ezt írta 1914 őszén *Békássy Ferenc*, alig néhány héttel azután, hogy az utolsó lehetséges alkalommal hazajött Cambridge-ből, ahol 1911-től a King's College történettudomány-szakos hallgatója volt. Az angolul és magyarul egyaránt verselő fiatalember Anglia eleven szellemi életének akkori formálói közé tartozott. Tagja volt a Cambridge Egyetem legkiválóbb diákjait tömörítő zártkörű irodalmi klubnak, az Apostolok Társaságának (amely társaságnak éppúgy húsz évesen lett tagja, mint annak idején *J. C. Maxwell*). *Babits*, *Kosztolányi*, *Tóth Árpád* elismeréssel szóltak a 22 éves költő és gondolkodó teljesítményéről.

Békássy Ferenc hazajött, hogy fegyverrel is védelmezze hazáját, és 1915 nyarán, 22 évesen elesett a bukovinai harcokban, A nagy életmű ígéret maradt, további alakulása megjósolhatatlan. Azt viszont megtehetjük, hogy a magyar költészet nagyjainak művei közül gondolatban elhagyjuk mindazt, ami 22 éves koruk után keletkezett. Könnyen elvégezhető feladat, és érdekes eredményre vezet. *Kölcsey Himnusza*, *Vörösmarty Szózata* nélkül lennének és a *Nemzeti dal* sem született volna meg. A művészet, a tudomány bármely területén vizsgálhatnánk az alkotó életkorának szerepét, de sehol nem olyan áttekinthetően, mint a költészetben.

A magyar fizikusok közül *Zemplén Győző* volt az, aki Békássyhoz hasonlóan visszatarthatatlanul került a tűzvonalba és esett el 1916-ban. Igaz, 36 éves volt, de feltehetően eredményeinek, alkotó munkájának kezdetén. Ugyancsak harmincas évei közepén halt meg *Schmid Rezső* és *Gerő Loránd*, akiknek molekula-spektroszkópiái munkássága a sikeresnek indult, de félbemaradt életmű szomorú példája.

Györgyi Géza a járványos gyermekbénulás következtében került súlyos állapotba harminc éves korában. Hatalmas akaraterővel elérte, hogy bottal, mankóval járni tudott, és alkotó fizikus maradhatott. A küzdelem a betegséggel 43 éves korában öngyilkossággal ért véget. E bonyolult életnek és a belőle született műnek a bemutatására vállalkozott *Kovács László*.

A könyv első fele Györgyi Géza életét és munkásságát tekinti át, nagyon jó felépítésben. Először megismerkedünk a korszakkal, egy katolikus orvos család mindennapjaival a 20. század harmincas-negyvenes éveiben. Ebben a fejezetben 1948-ig alakul a család-

történet, Géza érettségijének évéig, noha mindeddig csak feltételezzük, hogy iskolába is jár, erről ugyanis alig esik szó. A következő 25 oldal viszont az iskolákról szól, döntő súllyal a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnáziumról és az ott eltöltött nyolc évről. Jól sikerült fejezet ez, az 1941 és 1949 közötti túlságosan is változatos időszakról és benne egy nagy hatókörű budai gimnázium összefogott, de láttató ábrázolásával. Az önképzőkörben, cserkészletben, de még a színjátszó körben is aktív Géza jól érzi magát ebben az iskolában. Mindenek előtt a kiváló felkészültségű, nevelésnek élő tanárok miatt. Külön érdekesség, hogy a vallástant *Zemplén György*, a fizikus Zemplén Győző fia tanította. Géza megtalálta helyét a szerzetesek gimnáziumában, de az államosított iskolában is beválasztották társai a Diákszövetség vezetőségébe régi osztálytársaival, barátaival együtt, akiknek neve máig ismerősen cseng: *Abody Béla*, *Latinovits Zoltán* és *Vajda Miklós*.

Szegő Károly sorait olvashatjuk a fejezet végén: „Györgyi Géza gimnáziumi tanulmányait a budai Ciszterci Gimnáziumban kezdte meg, ahol beleszeretett a humán tudományokba. Valószínűleg karrierje ebbe az irányba vitte volna, ha nem úgy adódik, hogy a gimnázium utolsó két évében *Kunfalvi Rezső* lett a fizikatanára, aki más pályára állította. Györgyi Géza, megtartva szeretetét a humán tudományok iránt, a fizikára adta a fejét.”

Szorosan kapcsolódnak az iskolai évekké foglalkozó fejezethez a visszaemlékezések. Egyre nehezebb visszaemlékezőket találni, de a szerzőnek sikerült fontos tanúkra bukkanni. Így lesz az iskolaévekkel foglalkozó rész a leggazdagabb, itt kerül Györgyi Géza alakja a legközelebb az olvasóhoz. A kézirat előkészítése során szerzett információk, a jól felépített interjúk eredményesnek bizonyultak.

Hasonlóképpen építkezik az egyetemi évekről szóló fejezet. Az egyetemi tanulmányok azonban egyirányúak, az egymást követő szemeszterek kevésbé romantikusak, mint a gimnáziumi évek, az egyetemi hallgató nem kerül annyira közel az olvasóhoz, mint a gimnazista. Továbbá az ötvenes évek egyeteme nem őrzött meg hallgatóiról a leckekönyvön kívül egyéb adatokat, emlékeket (ami az éberség akkori fokán nagy szerencse volt, de megnehezítette a dokumentáláshoz szokott szerző dolgát).

Ahogy az egyetemi tanulmányok a diplomához közelednek, úgy kap teret a kutató elfoglaltsága, ami az olvasó erőpróbája. Hiába a szerző minden igyekezte, az energia-impulzus tenzor vagy a csoportelmélet ne-

hezen emészthető része az elmondottaknak. Persze a szakma mindenütt a szakmabeliek ügye, de általában nem annyira áthidalhatatlanul, mint az elméleti fizikában (a matematikáról pedig szó se essék!).

A könyv életrajzi része mindinkább összeolvad a tudományos munka bemutatásával. Még van egy sok képpel illusztrált rövid fejezet a házasságról és 1956-ról, majd a továbbiakat a tudományos témák és eredmények egymásutánja állítja elénk. 13 oldalt kap az energia-impulzus tenzor. Az *Elméleti magfizika* könyvről bebizonyosodik, hogy a diszciplína lényegét foglalta össze, évekre szólóan jól használhatóan. A fénykvantumok statisztikája ígéretes, de ideológiai gyanakvások miatt nem folytatható kísérlet a fotonokkal számolásra.

Óvatos csoportelméleti alapozás után kerül sor Györgyi Géza és a csoportelmélet kapcsolatára, majd alkalmazásként a Kepler-probléma tárgyalására. Természetesen kapcsolódik ehhez Györgyi legfontosabb eredményeinek felsorolása, annak pontos megfogalmazása az akadémiai doktori fokozat elnyerésére benyújtott értekezés téziseiben. És ha már elérkeztünk a tudományos teljesítmény összefoglalásához, természetesen, hogy a külföldi tanulmányutak, konferenciák, a tudományos közéleti tevékenység is sorra kerülnek. A tudományos pályaképhez hozzátartozik az egyetemi doktorátus, a kandidátusi és az akadémiai doktori fokozat megszerzésének története, amely történet elsősorban a korszakot jellemzi. Az egyetemi oktatásban betöltött szerepe viszont Györgyi Géza személyiségének meghatározó tulajdonságaival függ össze – a dolgok minél mélyebb megértésére törekvéssel és az empátiával. Ezekből következtek a világszerte megfogalmazott és a hallgatóság igényeire érzékenyen figyelő előadásai, jegyzetei.

Az életmű összeállt Kovács László könyvében, miközben Györgyi Géza életének utolsó 13 évéről nem esett szó. Pontosabban itt-ott egy-egy bejegyzés utalt a betegsége és ígérte a bővebb beszámolót. Ha utána gondolunk, ez nem történhetett másképp, hiszen a mindennapi élet és a napi munka kapcsolata lényegesen megváltozott, miközben a könyveken, a fordításokon, a tudományos közleményeken ez a változás nem hagyhatott nyomot. A Heine–Medin-kór harminc éves embert támadott meg, és a gondos kezelés, az erős akarátú együttműködés ellenére az állandósult állapotban járni csak mankó és bot együttes használatával sikerült. A könyv tucatnyi oldalt fordít e helyzet ábrázolására, a család, a barátok, a munkatársak együttműködésének bemutatására. A gimnáziumi évek elemzése után most másodszer érezhetjük azt, hogy közel kerültünk Györgyi Géza mindennapjaihoz, ám ez most nem az öröm forrása. A közelkép kialakítása érdekében a fiatalabb olvasónak utána kell

néznie, hogy mit jelentett egy Velorex használata, de a végső autós megoldásnak bizonyult Fiat 125 birtokában is állandóan tapasztalni kellett a függést a környezettől. Ezt a függést különösen rosszul viselte. A szerző nem bonyolódik találgatásokba az öngyilkosság okáról – lemond a végső indíték kiderítéséről, inkább rögzíti a feloldhatatlan ellentmondást: „Az élet minden területén állandó tökéletességre való törekvés és betegségével való folyamatos küzdelem felőrölték, végül súlyos lelki krízishez vezettek.”

A végső búcsú leírásával az életrajz befejeződött, ám oldalszám szerint a könyv felénél vagyunk. Igen, mert műfaját tekintve szuper monográfiáról van szó. Azért szuper, mert egy monográfiától nem várható el, hogy eredeti részleteket tartalmazzon könyvekből vagy egy szerzőpár teljes levelezését.

A könyv végén van egy 17 oldalas életmű-bibliográfia. De a szerző azt szeretné, ha a lexikális adatok mögött látnánk a hogyanit is. Györgyi fordításai közül igen sok jelent meg a *Magyar Fizikai Folyóiratban*, olyanok is, ahol a fordító nevét nem tüntették fel. Kovács László gondosságát dicsérem, hogy stílusjegyek, valamint a Wigner–Györgyi-levelezés alapján több esetben bizonyítani tudja a fordító személyét.

Györgyi imponáló tudománytörténeti ismereteibe is betekintést nyerhetünk cikkei révén. Kiemelkedő fontosságú esemény volt, amikor a

Fizikai Szemle olvasóinak bemutatta *Ortvay Rudolf* levelezését, legnagyobb terjedelemben *Wigner Jenővel* és *Neumann Jánossal*. A levelezés közreadását megelőzte egy kiterjedt levélváltás Wigner és Györgyi között. Az 1963-ban kezdődött levelezésből sokat megtudhatunk a Wigner-munkákat is hibátlanul és leleményesen fordító Györgyi érdeklődéséről, terveiről. Ezek a levelek a könyvben részben a fizikátörténeti munkák között találhatóak, a többi pedig függetlenként.

A levelezés egészének közlése irányítja arra figyelmünket, hogy jó az, ha valami maradéktalanul megjelenhet. Ezt érezzük a Györgyi Géza írásaiból válogató fejezetben, a *Jegyzetek a tudományos múlt értékeinek megbecsülése* olvasása közben is, a mondanivaló teljes birtoklásának öröme.

Sor kerül Györgyi Géza díjaira, a róla szóló megemlékezésekre és egy második generációs jelenségre, a Györgyi Géza-díjra, befejezésül pedig néhány róla szóló írásra.

Végeredményben van egy – Györgyi Géza életének, munkásságának számos területéről beszámoló – monográfiánk. Ha valamire kíváncsiak vagyunk, hamar választ kapunk az áttekinthető felépítésnek köszönhetően. És van ezen belül egy remek arányérzékkel megírt tudományos életrajz, amely nem kreál elméleteket a lehetőségekről, hanem leírja a megvalósultakat.

Füstöss László